

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ:  
ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИINCLUSIVE TOURISM IN TERNOPIL REGION:  
ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

У статті розглянуто ключові досягнення розвитку інклюзивного туризму на Тернопільщині за останні роки та окреслено його основні проблеми. Увагу акцентовано на урахуванні інтересів окремої категорії інклюзивних туристів – людей, що постраждали від війни. Доведено, що на дану категорію туристів чинять вплив три взаємозалежні інституції: урядові органи, суспільство та підприємства сфери гостинності. Досліджено вплив цих інституцій на туристів Тернопільської області. Відзначено, що в основному, програма безбар'єрності туризму втілюється силами департаменту культури та туризму Обласної військової адміністрації Тернопільської області, Українського культурного фонду та громадських організацій Тернопілля. В той час, як підприємства сфери гостинності регіону (заклади розміщення та харчування) не є достатньо доступними для людей з інвалідністю.

**Ключові слова:** інклюзивний туризм, безбар'єрність, адаптація, сфера гостинності, туристичні об'єкти, особи, що постраждали від війни.

The article reviews the key achievements of inclusive tourism development in Ternopil region in recent years and outlines its main problems. It is noted that for modern Ukraine, the problems of inclusion are particularly relevant due to the increase in the number of people affected by the liberation war waged by Ukraine in general and people with disabilities in particular. The integration of people with disabilities into all spheres of modern life, including the hospitality sector, is an important area of activity for many government agencies, public organizations and business representatives, as the success of this integration will serve as a marker of the economic and social well-being of domestic society. The purpose of this study is to consider the practical implementation of barrier-free access in the tourism sector of Ternopil region, taking into account the interests of a separate category of inclusive tourists - people affected by the modern war. Considering the categories of people with special needs to whom barrier-free tourism programs should be directed, it is advisable to classify them into three groups, separately highlighting the category of people who have suffered from Russian armed aggression. It has been proven that inclusive tourists are influenced by three interdependent institutions: government bodies, society and hospitality enterprises. The impact of these institutions on tourists in the Ternopil region has been studied. It has been found that inclusive tourism in the Ternopil region is developing in accordance with the National Government Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine and is mainly implemented by the Department of Culture and Tourism of the Ternopil Regional Military Administration, the Ukrainian Cultural Fund and public organizations of Ternopil. In particular, the Ternopil City Council has developed an action plan that provides for ways and steps that will be taken to ensure the accessibility of the city for all citizens, including persons with disabilities. However, it is worth noting that the region's hospitality businesses (accommodation and catering establishments) are not sufficiently accessible to people with disabilities. The issues of organizing barrier-free catering and accommodation establishments in the Ternopil region require improvement and attention from both business and local authorities.

**Keywords:** inclusive tourism, accessibility, adaptation, hospitality industry, tourist attractions, war victims.

УДК 338.242

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.90-27>

**Даниленко-Кульчицька В.А.**

к.е.н., доцент,  
доцент кафедри міжнародного  
туризму і готельного бізнесу,  
Західноукраїнський національний  
університет

**Ткач У.В.**

к.е.н., доцент,  
доцент кафедри міжнародного  
туризму і готельного бізнесу,  
Західноукраїнський національний  
університет

**Danylenko-Kulchytska Viktoriia**

West Ukrainian National University

**Tkach Ulyana**

West Ukrainian National University

**Постановка проблеми.** Питання інклюзії в туризмі є важливими сьогодні у всьому світі внаслідок панування в ньому тенденцій рівності та толерантності. Однак, для сучасної України проблеми інклюзії є особливо актуальними через зростання числа людей постраждалих від визвольної війни, яку веде Україна загалом та людей з інвалідністю зокрема. Інтеграція людей з інвалідністю в усі сфери сучасного життя, в тому числі і в сферу гостинності є важливим напрямом діяльності багатьох державних структур, громадських організацій та представників бізнесу, адже успішність цієї інтеграції слугуватиме маркером економічного та соціального добробуту вітчизняного суспільства.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.**

Питання інклюзивного туризму вивчали чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, С. Дарсі та С. Раян [4] досліджували категорійний апарат

та термінологію інклюзивного туризму, а О. Бейдик [1] – питання адаптивного туризму. Однак поза увагою усіх цих вчених знаходиться практичне втілення принципів інклюзивного туризму та його реалізація в окремих регіонах України сьогодні.

**Постановка завдання.** Метою даного дослідження є розглянути практичне втілення безбар'єрності у туристичному секторі Тернопільської області з урахуванням інтересів окремої категорії інклюзивних туристів – людей, що постраждали від сучасної війни.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Станом на сьогодні кількість людей у світі, які виявляють бажання подорожувати, незважаючи на фізичні чи когнітивні обмеження стрімко зростає. За оцінками ВООЗ, понад 1 мільярд людей, близько 15 % світового населення, мають певну форму інвалідності [12]. В Україні зростання таких

туристів окрім загальносвітових тенденцій, додатково пов'язано із наслідками війни, яка ведеться на її території. Два роки повномасштабної війни росії проти України спричинили стрімке зростання кількості людей, які мають інвалідність. І ця інвалідність має іншу природу, ніж у часи до війни: насамперед вона виникає внаслідок бойових дій і ворожих обстрілів мирних українських міст. За два роки кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тисяч – на 10% [8]. Саме тому сектор туризму варто розглядати не лише з економічної, а й із соціальної позиції. Такий погляд на туризм вимагає визначення дифініцій, які пояснюють явище інклюзивного туризму. Зокрема, Європейська мережа доступного туризму (ENAT) трактує інклюзивний туризм («доступний туризм», «універсальний туризм», «безбар'єрний туризм») як туризм і подорожі, доступні для всіх людей з обмеженими можливостями, включно з порушеннями рухливості, слуху, зору, когнітивними, інтелектуальними та психосоціальними порушеннями, людей похилого віку та осіб з тимчасовими обмеженнями [12].

Формуючи безбар'єрність у туристичному секторі, потрібно враховувати наступні її складові:

- фізична безбар'єрність, яка включає доступність транспорту, під'їзних шляхів, пішохідних шляхів, загальну доступність до будівлі і приміщень, доступність санітарний вузлів для осіб з інвалідністю, універсальний дизайн, використання піктограм міжнародного символу доступності тощо;
- цифрова безбар'єрність, яка передбачає доступність сайту надавача туристичних послуг, інших інформаційно-комунікаційних систем тощо;
- інформаційна безбар'єрність, яка передбачає вільний доступ туриста до інформації у різних

форматах (усному, письмовому, електронному, друкованому, використання шрифту Брайля тощо);

- організаційно-культурна безбар'єрність, яка передбачає сприятливий психологічний клімат гостинності, відсутність булінгу та сегрегації, мінімізацію конфліктів тощо.

Розглядаючи категорії осіб з особливими потребами, на яких мають бути спрямовані програми безбар'єрності у туризмі, доцільно класифікувати їх на три групи, окремо виділивши категорію осіб, що постраждали від збройної агресії росії (Таблиця 1).

Оскільки необхідність дотримання безбар'єрності під час надання туристичних послуг в Україні значною мірою обумовлюється зростанням числа осіб, які або отримали інвалідність внаслідок військових дій або в той чи інший спосіб постраждали від війни, розглянемо детальніше третю категорію осіб з особливими потребами – осіб, які постраждали внаслідок війни. На нашу думку, на туриста із цієї категорії чинить вплив три взаємозалежні інституції: урядові органи, суспільство та підприємства сфери гостинності (рисунки 1).

Щодо впливу урядових організацій, то тут держава в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних та комунальних закладів, підприємств, установ і організацій, діє за наступними напрямками:

- створення державних програм фізичної та психологічної реабілітації шляхом використання рекреаційних ресурсів України;
- будівництво баз відпочинку, обладнаних для людей з обмеженими можливостями;
- створення програм перепідготовки для роботи в туристичній сфері;

Таблиця 3

## Класифікація осіб з особливими потребами в Україні

Категорія осіб з особливими потребами	Приклади
Особи з обмеженням фізичних можливостей	– люди з порушенням слуху; – люди з порушеннями зору; – особи, що пересуваються на візках; – особи з психосоціальними порушеннями; – особи з когнітивними порушеннями; – особи зі складними захворюваннями тощо
Соціально незахищені верстви населення	– пенсіонери; – безхатьки; – люди із зайвою вагою; – вагітні; – колишні засуджені; – неблагополучні підлітки та діти; – малозабезпечені особи тощо.
Особи, які постраждали внаслідок війни	– учасники бойових дій (УБД); – особи, які отримали фізичні та психологічні ушкодження внаслідок бойових дій; – внутрішньо переміщені особи (ВПО); – особи, які проживають у зоні бойових дій; – особи, які втратили дім внаслідок бойових дій.

Джерело: [3]

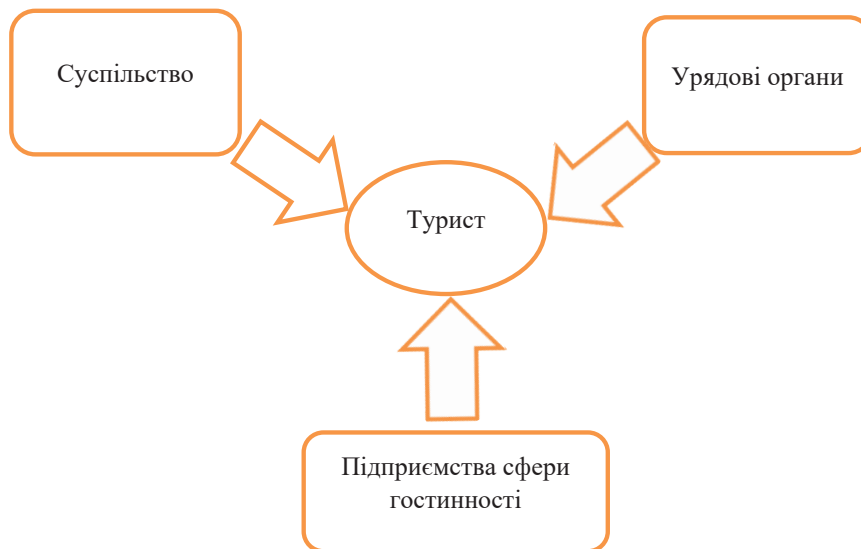


Рис. 1. Модель доступного туризму для категорії осіб, які постраждали внаслідок війни

Джерело: [3]

– створення інформаційних центрів, де можна дізнатися про програми фізичної та психологічної реабілітації.

Варто відзначити, що в Україні реалізується Національна урядова стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні, яка розрахована на період до 2030 року, і яка передбачає втілення ряду заходів створення безбар'єрного простору. Програма визначає чотири пріоритетні напрямки роботи: безбар'єрні простір, товари, послуги та інформація [9]. Інклюзивний туризм охоплює всі ці напрями. З метою втілення даної стратегії на засіданні міської ради Тернополя 15 грудня 2023 року було прийнято рішення про затвердження Концепції «Тернопіль – місто без бар'єрів» на 2024 – 2026 роки. Ця ініціатива має на меті створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю та інших категорій маломобільних груп населення на території Тернопільської громади [10]. Разом із Концепцією міська рада схвалила план дій, спрямований на впровадження цієї ініціативи, який передбачає шляхи та кроки, які будуть вжиті для забезпечення доступності міста для всіх громадян, в тому числі і осіб з інвалідністю. У контексті врахування аналізованої нами категорії туристів-осіб, які постраждали внаслідок війни план передбачає:

- створення умов для належної адаптації осіб з інвалідністю внаслідок війни, їх реінтеграція в громаду шляхом забезпечення пільгами та преференціями, визначених законодавством, надання необхідних якісних послуг, тощо;
- створення належних умов доступу до закладів культури, зокрема бібліотек, музеїв, фізкультурно-оздоровчих об'єктів;
- встановлення додаткових пристосувань у санвузлах лікарень, готелів та інших громадських місць під потреби осіб з інвалідністю.

Розглядаючи втілення Національної урядової стратегії зі створення безбар'єрного простору на рівні Тернопільської області, відзначимо, що у 2023-2024 рр. було здійснено ряд важливих заходів. Зокрема, еколого-освітню стежку «Заліщицький парк», яка входить до Національного природного парку «Дністровський каньйон», було облаштовано для відвідування людьми з інвалідністю, в тому числі, отриманою внаслідок війни. На кожній зупинці було встановлено QR-код з аудіо-супроводом та надписами шрифтом Брайля [6]. Також у замковому комплексі Синявських (м. Бережани) екскурсія супроводжується аудіозаписом тексту екскурсії для осіб із вадами зору, а для осіб із вадами слуху встановлено карту замків Західної України, інформаційні щити з ілюстраціями та короткими історичними довідками. А у Гусятинському краєзнавчому музеї працює сурдоперекладач, а також надається можливість доторкнутися до частини експонатів.

Національний заповідник «Замки Тернопілля» завдяки співпраці з Українським культурним фондом реалізував проект «Доторкнись – Відчуй-Пізнай». В межах цього проекту випущено путівник Збараського замку із використанням шрифту Брайля та видано туристичні буклети.

У Бережанському замку популяризують проект «Pfister Art: Бережанська спадщина», який реалізовано за підтримки Українського культурного фонду. Завдяки даному проекту створено п'ять зменшених копій музейних скульптур Йогана Пфістера. Ці копії можна взяти до рук, що дозволить людям із вадами зору долучитися до мистецтва.

В рамках всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», департамент культури та туризму Тернопільської обласної державної адміністрації за підтримки селищного голови Залозецької

територіальної громади провели для членів громадської організації «ВПО України. Тернопільщина» ознайомчу екскурсію туристичними локаціями селища Залізці та практичний тренінг з надання першої психологічної допомоги, навчання технік саморегуляції.

У травні 2024 року у місті Кременець за сприяння Тернопільської обласної військової адміністрації було проведено Туристичний форум «ТерноTurizm 2024 «Внутрішній туризм як засіб емоційного відновлення: відпочинок, реабілітація, інклюзія та безбар'єрність». Метою проведення даного форуму стало створення майданчику для обміну кращими практиками, ініціативами та ідеями щодо розвитку туристичної галузі у воєнний та післявоєнний періоди, соціалізації та адаптації туристичного простору області до нових реалій в тому числі і для осіб які постраждали внаслідок війни.

Розглядаючи вплив підприємств сфери гостинності на туристів, які постраждали від війни, варто відзначити, що робота тут повинна організовуватися за такими напрямками:

- навчання персоналу готелів та ресторанів особливостям роботи з туристами, постраждалими від війни;
- обладнання приміщень закладів сфери гостинності пандусами та ліфтами;
- надання пільг та знижок особам з інвалідністю (УБД тощо);
- рекламування в соціальних мережах закладів, які мають можливості для прийому гостей, що постраждали від війни;
- працевлаштування людей з інвалідністю у місцевих закладах гостинності.

У 2024 році у Тернопільській області функціонує 123 заклади розміщення. Станом на 1 травня 2024 року 48 з них було облаштовано пандусами. Весь персонал обізнаний з правилами та етикетом приймання осіб з маломобільних груп населення [6]. Однак решта закладів (майже дві третини з них) недостатньо обладнані засобами для прийому та проживання осіб з інвалідністю (пандусами, ліфтами тощо). Що стосується доступності закладів харчування Тернопільщини для людей з інвалідністю (в тому числі і отриманою внаслідок військових дій), то варто відзначити, що кафе та ресторани можуть запропонувати таким відвідувачам лише послуги літніх майданчиків за умови наявності. Навіть ті заклади харчування, які розміщені на перших поверхах будівель, мають сходинки або високі пороги [2]. Жоден заклад Тернопільщини не має меню шрифтом Брайля, що не дозволяє клієнтам із вадами зору відвідати кафе або ресторан без супроводу. Повністю відсутня також інформація та реклама закладів харчування, які мають можливості для прийому гостей, що постраждали від війни з чого можна зробити висновок, що таких просто немає. Дані аспекти

потребують вдосконалення та уваги як з боку бізнесу так і місцевої влади.

Що стосується взаємодії туристів категорії постраждалих внаслідок війни та суспільства, то тут мають значення наступні аспекти:

- активізація громадських організацій, зайнятих у туристичному секторі;
- волонтерство в секторі туризму;
- поширення інформації про туристичні пропозиції для людей з інвалідністю;
- сприяння розвитку толерантності;
- «культура скасування» по відношенню до бізнесу, який нетерпимо ставиться до людей, які постраждали внаслідок війни.

Щодо громадських організацій, варто відзначити, що проблемами інклюзії різних категорій осіб у Тернопільській області займається декілька ГО. Зокрема, такі громадські організації як «Партнерство», «Я зможу», «Безбар'єрний Тернопіль» та ряд інших. Усі вони активно задіяні у процесах адаптації різноманітних об'єктів, в тому числі туристичних, до потреб осіб з інвалідністю, у процесах соціалізації таких людей, в тому числі і тих з них, які постраждали внаслідок війни. Зокрема у 2024 році у Тернополі розпочалося проведення «Дослідницького туру щодо культурних об'єктів в Тернопільській області». Цей проект реалізують громадські організації «Я зможу» та «Безбар'єрний Тернопіль» в межах масштабного проєкту «Інклюзія – просто зробимо це!», що реалізується ГО Democratic Initiatives Incubator / Інкубатор демократичних ініціатив у партнерстві з Internationales Bildungs- und Begegnungswerk in Dortmund – IBV (Німеччина) та FIGHT for RIGHT (Україна) завдяки коштам, виділених Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини в межах програми «Розширення співробітництва з громадянським суспільством у країнах Східного партнерства» [11]. В межах даного проєкту, особами з інвалідністю здійснюється моніторинг різноманітних туристичних об'єктів Тернопільської області (Тернопільський обласний краєзнавчий музей, Палац князів Вишневецьких та інші) з метою аналізу доступності цих об'єктів та пошуку шляхів кращого доступу до культурних та туристичних об'єктів області.

За сприяння ГО «Партнерство» у серпні 2024 року у Тернополі вперше був проведений інклюзивний мистецький фестиваль «Файно без рамок». В межах фестивалю мали місце майстер класи з малювання, ліплення та гончарства, панельні дискусії, перегляд мотиваційних фільмів, виставки виробів майстрів творчості, концертна програма. Фестиваль мав значний туристичний потенціал, оскільки до заходу долучилися більше сотні гостей з Львівщини, Івано-Франківщини, Волині та інших регіонів [7].

Ще одним прикладом залучення осіб, постраждалих внаслідок війни, до культурного життя стала організована у грудні 2024 року у Тернопільському

краєзнавчому музеї виставка картин захисника України, учасника проекту «Мистецтво без бар'єрів» та інклюзивного мистецького фестивалю «Файно без рамок» Володимира Симанишина [5]. Військовий, який втратив кисті обох рук, створює картини, які можуть стати туристичною родзинкою і становити інтерес для численних відвідувачів.

**Висновки.** Отже, інклюзивний туризм в Тернопільському регіоні розвивається у відповідності до Національної урядової стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні і, в основному, втілюється силами департаменту культури та туризму Обласної військової адміністрації Тернопільської області, Українського культурного фонду та громадських організацій Тернопілля. Однак варто відзначити, що підприємства сфери гостинності регіону (заклади розміщення та харчування) не є достатньо доступними для людей з інвалідністю. Питання організації безбар'єрності закладів харчування та розміщення Тернопільської області потребують вдосконалення та уваги як з боку бізнесу так і з боку місцевої влади, а шляхи розвитку доступності закладів гостинності можуть стати основою подальших досліджень у цьому напрямку.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бейдик О. О. Класифікація та нові типи адаптивного туризму / О. О. Бейдик. *Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку* : матеріали II-ї міжнар. наук.-практ. конф., 16 вересня 2014 р. Черкаси : Брама-Україна, 2014. С. 8–13.
2. Вербицька Т. Можна, але – не можна: які заклади в Тернополі досі не готові до візиту маломобільних людей. *Газета Номер Один*. URL: <https://www.gazeta1.com/statti/mozhna-ale-ne-mozhna-yaki-zaklady-v-ternopoli-dosi-ne-gotovi-do-vizytu-malomobilnyh-lyudej/> (дата звернення: 03.12.2024).
3. Danylenko-Kulchytska V.A., Nahara M.B. Accessible tourism: European experience and Ukrainian aspects. *Інноваційна економіка*. № 4. С. 11–16: вебсайт. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1120> (дата звернення: 07.12.2024).
4. Darcy S., Dickson T. A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2009. № 16 (1). P. 32–44 URL: <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/10091/1/2008005505.pdf> (дата звернення: 07.12.2024).
5. Днями у Тернопільському краєзнавчому музеї відкрилася виставка «Життя з вірою у Перемогу». *Громадська Організація «Партнерство»*. URL: <https://www.facebook.com/GOPartnerstvo> (дата звернення: 30.11.2024).
6. Звіт за результатами проведеного моніторингу виконання програми облаштування фізичної доступності туристичних об'єктів, розташованих на транспортних магістралях. *Департамент культури та туризму Тернопільської обласної військової адміністрації*. URL: <https://culture.te.gov.ua/media/uploads/>

[%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA\\_\\_5.pdf](#) (дата звернення: 07.12.2024).

7. Панченко Т., Бончук Н. У Тернополі готуються до мистецького інклюзивного фестивалю. *Суспільне Тернопіль*. URL: <https://suspilne.media/ternopil/813393-u-ternopoli-gotuutsa-do-misteckogo-inkluzivnogo-festivalu/> (дата звернення: 03.12.2024).

8. Танасишин Н. В Україні понад 3 млн людей з інвалідністю – це люди з величезним потенціалом, навичками, ідеями, силою – *Мінсоцполітики*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23795.htm> (дата звернення: 04.12.2024).

9. Уряд затвердив новий план створення безбар'єрного простору в Україні на наступні два роки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyy-novyi-plan-stvorennia-bezbariernoho-prostoru-v-ukraini-na-nastupni-dva-roky> (дата звернення: 04.12.2024).

10. У Тернополі затверджено Концепцію створення безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення. Тернопільська міська рада. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/news/73686.html> (дата звернення: 05.12.2024).

11. У Тернополі представлено перші результати проекту «Дослідницький тур щодо бар'єрів культурних об'єктів в Тернопільській області». *Безбар'єрний Тернопіль*. URL: <https://www.facebook.com/bf.tern/> (дата звернення: 26.11.2024).

12. What is accessible tourism? European Network for Accessible Tourism. URL: <https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.faq> (дата звернення: 01.12.2024).

#### REFERENCES:

1. Beidyk O. O. (2014) Klasyfikatsiia ta novi typu adaptivnogo turyzmu / O. O. Beidyk [Classification and new types of adaptive tourism]. *Turyzm i hostynnist v Ukraini: stan, problemy, tendentsii, perspektyvy rozvytku* : materialy II-i mizhnar. nauk.-prakt. konf. (September 16, 2014. Cherkasy). Cherkasy : BraMa-Ukraina, pp. 8–13.
2. Verbytska T. (2024) Mojna, fle ne mojna: yaki zaklady v Ternopoli dosi ne gotovi do vyzytu malomobilnyh lyudey [It is possible, but it is not possible: which institutions in Ternopil are still not ready for visits by people with limited mobility]. *Gazeta Nomer Odyn – Newspaper Number One*. Available at: <https://www.gazeta1.com/statti/mozhna-ale-ne-mozhna-yaki-zaklady-v-ternopoli-dosi-ne-gotovi-do-vizytu-malomobilnyh-lyudej/> (accessed December 03, 2024).
3. Danylenko-Kulchytska V., Nahara M. (2024) Accessible tourism: European experience and Ukrainian aspects. *Innovatsiyna ekonomika - Innovative economy*, vol. 4, pp. 11–16. Available at: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1120> (accessed December 07, 2024).
4. Darcy S., Dickson T. (2009) A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, no. 16 (1), pp. 32–44 Available at: <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/10091/1/2008005505.pdf> (accessed December 07, 2024).
5. Dnyamy u ternopilskomu kraeyznavchomu muzeyi vidkrylasa vystavka "Jyttya z viroyu v peremogu" [The other day, the exhibition "Life with Faith in Victory" opened at the Ternopil Museum of Local Lore]. *Gromadska*

organizatsiya "Partnerstvo" – Public Organization "Partnership". Available at: <https://www.facebook.com/GOPartner-stvo> (accessed November 30, 2024).

6. Zvit zarezultatamy provedenogo monitoryngu vykonannya program oblashtuvannya fizychnoyi dostupnosti turystychnykh obyektiv, roztashovanykh na transportnykh magistralyakh [Report on the results of monitoring the implementation of the program for improving the physical accessibility of tourist facilities located on transport highways]. *Depertament kultury ta turyzmu Ternopolskoyi oblasnoyi vijskovoyi administratsiyi – Department of Culture and Tourism of the Ternopil Regional Military Administration*. Available at: URL: [https://culture.te.gov.ua/media/uploads/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA\\_5.pdf](https://culture.te.gov.ua/media/uploads/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_5.pdf) (accessed December 07, 2024).

7. Panchenko T., Bonchuk N. (2024) U Ternopoli gotuyutsya do mystetskogo inkluzyvnoho festyvalyu [Ternopil is preparing for an inclusive art festival]. *Suspilne. Ternopil – Public Ternopil*. Available at: <https://suspilne.media/ternopil/813393-u-ternopoli-gotuutsa-do-misteckogo-inkluzivnoho-festivalu/> (accessed December 3, 2024).

8. Tanasyshyn N. (2024). V Ukraini ponad 3 mln. Lyudey z invalidnistyu – tse lyudy z velycheznyim potencialom, navychkamy, ideyamy, syloyu. [Ministry of Social Affairs and Politics]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/news/23795.htm> (accessed December 4, 2024)

9. Uryad zatverdyy novyy plan stvorennia bezbaryernogo prostoru v Ukraini na nastupni dva roky [The government approved a new plan for creating a barrier-free space in Ukraine for the next two years]. *Uryadovyy portal – Government portal*. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyy-novyy-plan-stvorennia-bezbaryernoho-prostoru-v-ukraini-na-nastupni-dva-roky> (accessed December 04, 2024).

10. U Ternopoli zatverdjeno Kontseptsiyu stvorennia bezbaryernogo seredovyscha dlya malomobilnykh grup naselennya [The Concept of creating a barrier-free environment for low-mobility population groups was approved in Ternopil]. *Ternopilska miska rada – Ternopil City Council*. Available at: <https://ternopilcity.gov.ua/news/73686.html> (accessed December 05, 2024).

11. U Ternopoli predstavleno pershi rezultaty proyektu "Doslidnytskyy tur shchodo baryeriv kulturnykh obyektiv v Ternopilskiy oblasti [The first results of the project "Research tour on barriers to cultural sites in Ternopil region" were presented in Ternopil]. *Bezbaryernyy Ternopil – Barrier-free Ternopil*. Available at: <https://www.facebook.com/bf.tern/> (accessed November 26, 2024).

12. European Network for Accessible Tourism (2024) "What is accessible tourism?". Available at: <https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.faq> (accessed December 01, 2024).